

SERBEST CUMHURİYET FIRKASI'NIN KURULUŞU SIRASINDA ALİ FETHİ (OKYAR) BEY İLE MAHMUT ESAT (BOZKURT) BEYİN POLEMİKLERİ

Yrd. Doç. Dr. Şaduman HALICI*

ÖZET

1929 yılı sonunda tüm dünyayı saran ekonomik bunalım Türkiye'yi de olumsuz yönde etkiledi. İktidar partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin bazı uygulamaları özellikle devletçi söylemi, toplumun kimi kesimlerinden eleştiriliyordu. Ekonomik ve toplumsal sorunlara Mecliste yanıt aranmasından ve iktidar partisinin denetlenmesinden yana olan Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in özendirilmesi ile Ali Fethi (Okyar) Bey 1930 yılı Ağustos ayında Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı (SCF) kurdu. Milliyetçi ve lâik olan bu partinin en önemli özelliği liberal olmasıydı. İktidar tarafından muhalefette kalmak üzere oluşturulmuş bir parti gibi düşünülen SCF'nin hedefinin iktidar olduğu Ali Fethi Bey tarafından açıklandı. Parti, kısa sürede halktan da destek aldı. Fethi Beyin İzmir konuşması da bunu gösterdi. SCF başkanı yaptığı konuşmalarda hükûmetin icraatını eleştirdi. Özellikle devletçi politikaya ve adalet konusuna değindi. Bunlar hükûmette Adalet Bakanı olarak yer alan Mahmut Esat (Bozkurt)'ın hassas olduğu konulardı. Fethi Beyin eleştirilerine Kayseri'de, İzmir ve Ödemiş'te yanıt vererek başkanlığının politikalarını savundu. Devletçiliğin Türkiye Cumhuriyeti için önemini vurguladı. Bunları yaparken bir anlamda ihtilâlin savunusunu yaptı. Ancak Ödemiş'te yaptığı konuşma onu istifaya sürükledi. SCF ise Ali Fethi Okyar tarafından kapatıldı.

Anahtar Kelimeler

Ali Fethi Okyar, Mahmut Esat Bozkurt, Serbest Cumhuriyet Fırkası, Cumhuriyet Halk Partisi, Polemik.

* Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

**THE POLOMICS OF ALİ FETHİ (OKYAR) AND
MAHMUT ESAT (BOZKURT) DURING THE FOUNDATION
OF THE SERBEST CUMHURİYET PARTY**

ABSTRACT

The economic crisis that hit the world at the end of 1929 affected Turkey negatively too. Some practices of the ruling party, Cumhuriyet Halk Partisi (People's Republican Party), especially their statist expression, were receiving negative comment. With the encouragement of Mustafa Kemal Atatürk, who was fond of seeking solutions for economic and social problems in Assembly and of inspecting the ruling party, Ali Fethi Okyar established Serbest Cumhuriyet Partisi (SCP) (Free Republic Party) in August, 1930. The most important feature of this nationalist and laic party was being liberal. The ruling party considered the aim of this party as taking place in opposition but Ali Fuat Okyar declared that their target was to be the ruling party, and in a short period of time they gained the support of the public. The speech he made in Izmir made this support visible. The chairman of SCP criticized the actions of the government in his speeches. The mentioned on the matters of statist politics and justice particularly. Mahmut Esat Bozkurt, Government's Minister of Justice, was very sensitive about these subjects. Therefore a polemic began between them. Mahmut Esat responded Feth Okyar's critics and defended the politics of the government in the speeches he gave in Kayseri, Izmir and Ödemiş. He emphasized the importance of Statism for Republic of Turkey, in a sense he defended revolution but the speech he made in Ödemiş caused his resignation. On the other hand, SCF was closed down by Ali Fethi Okyar.

Key Words

Ali Fethi Okyar, Mahmut Esat Bozkurt, Cumhuriyet Halk Partisi (People's Republican Party), Serbest Cumhuriyet Partisi (Free Republic Party), Polemic.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasında ve çağdaş uygarlığa taşınmasında Ali Fethi Bey Başbakan, Mahmut Esat Bey ise İktisat ve Adalet Bakanı olarak omuz omuza mücadele vermiş iki devlet adamıdır. Ali Fethi Bey 14 Ağustos 1923'te üstlendiği başbakanlık görevinden 28 Ekim 1923'te çekilmiş, ardından 11 Mart 1925'te Paris Büyükelçiliğine atanarak siyasal yaşamdan ayrılmıştır. Mahmut Esat ise Adalet Bakanı olarak çıkardığı yasalarla lâik devlet ve toplum yapısının temellerini atmış ve 22 Eylül 1930'da bakanlık görevinden çekilmiştir.

1930'a gelindiğinde yedi yıllık Cumhuriyet yönetimi, toplumsal ve siyasal alanda yaptığı devrimlerle âdeta kabuk değiştirmiştir. Ne var ki bu değişim geniş halk kitlelerine benimsetilememiş, aksine kimi çevrelerin tepkili olmasına zemin hazırlamıştır. Buna, 1929 yılı sonunda itibaren kendisini iyice hissettiren ekonomik bunalım eklenince toplumsal hoşnutsuzluk iyice kendisini göstermiştir¹.

Hükümet bu sıkıntıları ekonomide devletçilik politikasını uygulamaya koyarak² giderebileceğini düşünmüş, ancak bu politika toplumun tüm kesimlerince benimsenmemiştir. Bu koşullarda, ülkenin var olan olumsuzluk ve hoşnutsuzluklardan yıpranmasını arzulamayan, hükümetin denetlenmesini gerekli gören ve toplumdaki hoşnutsuzluklara Meclis kanalıyla çözüm aramak isteyen Mustafa Kemal Paşa, çözümü yeni bir partinin kurulmasında bulmuş, partinin başkanlığı için de hükümetin devletçi politikalarını benimsemeyen Fethi Beyi uygun görmüştür.

1. Ekonomik bunalımın Türkiye'deki etkileri ve alınan önlemler için bkz. İsmail Hüsrev, "Dünya Bunalımı Ne Halde?", *Kadro*, c. 1, 1932 (Tıpkı Basım), Ankara Üniversitesi Ticari İlimler Akademisi Yayın No: 121, Ankara 1978, s. 18 vd.; Avni Zarakolu, "1929/30 Dünya Ekonomik Krizi Karşısında Türk Ekonomisi ve Alınan Krizle Mücadele Tedbirleri", *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi*, AÜSBF Yayınları-513, Ankara 1982, s. 90vd; Necmeddin Sadık, "Buhranın Sebepleri I", *Akşam*, 18 Şubat 1930, No: 4079, s. 1; "Milli Mücadelenin İkinci Sayfası I", *Akşam*, 23 Şubat 1930, No: 4084, s. 1.

2. Bu konuda bkz. İlhan Tekeli ve Selim İkin, *Türkiye Belgesel İktisat Tarihi 2: 1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, ODTÜ İdari Bilimler Fakültesi Yayın No: 30, Ankara 1983; İlhan Tekeli ve Selim İkin *Türkiye Belgesel İktisat Tarihi 3: Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu*, ODTÜ İdari Bilimler Fakültesi Yayın No: 39, Ankara 1982; A. Afe-tinan, *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı 1933*, TTK, Ankara 1972.

Fethi Bey, 22 Temmuz 1930'da iki aylık iznini geçirmek üzere Paris'ten İstanbul'a gelmiş,³ 23 Temmuz'da *hürmetlerini sunmak* üzere Yalova'da bulunan Mustafa Kemal Paşayı ziyaret etmiş, 30 Temmuz'a kadar kaldığı Yalova'da Mustafa Kemal'e ülke ekonomisine yönelik düşüncelerini açıklamıştır. Bu çerçevede, ekonomik sıkıntılar içindeki Türkiye'ye Fransa'nın yardım edebileceğinin kendisine resmen bildirildiğini belirten Fethi Bey, ülkenin malî ve iktisadî durumunun dışarıdan *pek fena* görüldüğünden, hükûmetin dış borçları ödememek yönünde takındığı tavrın ülkenin malî güvenilirliğini sarstığından, bu politikanın ülkeye kredi girişini engelleyeceğinden, buna karşın hükûmetin malî gücün üzerinde yatırımlar yaptığından, vergilerin bu nedenle artırıldığından, parasızlık ve *fakrî zaruret* içindeki halkın elinde sermaye kalmadığından yakınmıştır⁴

Sekiz gün süren Yalova ziyareti sırasında Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa, Fethi Bey ve Kâzım Paşa arasında geçen görüşmeler sonunda *muhalif bir* fırka kurulması, fırkanın liderliğini Fethi Beyin üstlenmesi, Mustafa Kemal Paşanın CHP ile yeni parti karşısında yansız olması konuları görülmüş, Fethi Bey'e hem Gazi hem de İsmet Paşa *yardım* sözü vermişlerdir. Ancak *vazifenin müşkülâtının* bilincinde olan Fethi Bey kesin yanıtını düşündükten sonra vereceğini bildirmiştir⁵. Ardından Mustafa Kemal Paşa ile Fethi Bey 31 Temmuz günü İstanbul'a gelmişler⁶, Necmettin Molla'nın evinde kalmışlardır⁷.

Necmettin Molla'nın Büyükdere'de bulunan köşkünün bahçesinde Mustafa Kemal Paşa, yeni partinin ismini *Serbest Cumhuriyet Fırkası* ola-

3. *Cumhuriyet*, 23 Temmuz 1930, No: 2230, s. 1-3; *Vakit*, 23 Temmuz 1930, No: 4503, s. 1

4. *Fethi Okyar'ın Anıları Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye*. (Haz: Osman Okyar, Mehmet Seyitdanlıoğlu), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997, s. 93-96. Ayrıca bkz. Çetin Yetkin, *Atatürk'ün Başarısız Demokrasi Devrimi Serbest Cumhuriyet Fırkası*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 1997, s. 37 vd.

5. *Fethi Okyar'ın Anıları...*, s. 99-101.

6. *Cumhuriyet*, 1 Ağustos 1930, No: 2239, s. 1; *Vakit*, 1 Ağustos 1930, No:4512, s. 1.

7. Fethi Beyin İstanbul'a geldiği gün kalmaya başladığı bu eve, 29 Temmuz 1930 gecesi "Ceymis" adında bir "deli" girmiş, Fethi Beyin çalışma masası üzerindeki kimi mektup ve evrakları okuduktan sonra cebine koymuş, polislin olaya müdahalesi ile adlî tıbbî sevk edilmiştir. *Cumhuriyet*, 30 Temmuz 1930, No: 2237, s. 2; 31 Temmuz 1930; No: 2238, s. 3.

rak açıklamış, akşam yemeği sırasında Fethi Beyin liderliği ile ilgili kesin kararını bildirmiş⁸ ve ertesi gün Yalova'ya dönmüştür⁹. Fethi Beyin 6 Ağustos'ta Yalova'ya gidip liderliği kabul ettiğini açıklaması ile SCF'nin kuruluş çalışmaları başlatılmış, bu arada Fethi Bey, aynı zamanda CHP'nin Genel Başkanı olan Mustafa Kemal Paşadan SCF'ye karşı *adilane ve tarafsız* kalacağı güvencesini de almıştır.¹⁰

9 Ağustos'tan itibaren gazeteler SCF hakkında geniş haberlere yer verirken Fethi Bey de gazetecilere programının ana hatlarını çizmiş; vergilerin ağırlığına ve demiryolu siyasetinin *bugünkü nesle tahammülünün derecesini aşan vergiler* yüklediğine dikkati çekerek tekellerden alınan vergilerin hafifletileceğini, yabancı sermayenin ülkeye kolay girebilmesi için Türk parasının değerinin artırılacağını ve ziraata önem verileceğini vurgulamıştır¹¹. Bunun için de *iktidar mevkiine geçmek arzusunda* olduğunu açıklamıştır. Doğal ve gerekli gördüğü bu amacına ulaşmak için de seçimlere kadar hazırlıklarını yapacağını ve örgütleneceğini belirtmiş¹², partisinin taslak programını da 11 Ağustos gecesi Yalova'da Mustafa Kemal Paşaya sunmuştur¹³. Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik¹⁴ ve Lâiklik ilkelerini benimseyen SCF; vergilerin *millet efradının iktisadî teşebbüs kabiliyetini sarsmayacak ve halkın takati hududunu aşmayacak* derecede hafifletileceğini, devlet gelirlerinin *semereli surette* sarf edileceğini, bayındırlık işlerinde masrafların *yalnız bir nesle* yüklenmekten kaçınılacağını, ekonomide liberal bir politika izleneceğini, yabancı sermayenin önünün açılacağını, ziraat bankasının çiftçi yararına yeniden yapılandırılacağını, halkın hükümet dairelerindeki işlerinin *azami sür'at ve sihuletle* gördürüleceğini, rüşvet ve suiistimallerle *bilamerhamet* mücadele edileceğini, mahkemelerin *hızla*

8. Fethi Okyar'ın Anıları..., s. 101-103.

9. Cumhuriyet, 2 Ağustos 1930, No: 2240, s. 1; Vakıf, 2 Ağustos 1930, No:4513, s.1.

10. Fethi Okyar'ın Anıları..., s. 103-106.

11. Vakıf, 12 Ağustos 1930, No: 4523, s. 2.

12. Vakıf, 11 Ağustos 1930, No: 4522, s. 2.

13. Fethi Okyar'ın Anıları..., s. 138-140.

14. Fethi Beyin programını sunmadan önce basına verdiği demeçlerde Milliyetçilik ilkesine değinilmemiştir.

*iş bitirmesi için sıkı ve devamlı denetleneceğini ve örgütlenmedeki noksanların bu amaca yönelik olarak tamamlanacağını yükümlenmiştir*¹⁵.

Fethi Bey, partisinin kuruluş dilekçesi ile birlikte on bir maddeden oluşan programını 12 Ağustos'ta Yalova'dan İstanbul Valiliği'ne göndermiş, aynı gün valilik dilekçeyi Emniyet Müdürlüğü'ne iletmiş ve ertesi gün "tescil" işlemleri tamamlanarak SCF resmen kurulmuştur¹⁶.

Fethi Bey programı aracılığı ile hükûmete yönelik eleştirilerini ortaya koyarken Başbakan'ın yeni partiye ilk tepkileri oldukça olumludur. İsmet Paşa gazetecilere verdiği demecinde girişimi *memnuniyetle* karşıladığını açıklamış, demiryolu siyasetine yönelik eleştirilere ise *20 gün sonra Sivas'ta ötecek tren düdüğününün* yanıt vereceğini söylemekle yetinmiştir¹⁷.

Ancak hükûmetin tüm üyeleri aynı ılımlılığı sergilememiştir. Fethi Bey'in, uzun yıllar boyunca CHP içinde görev almış ve CHP içinden çıkmış olmasına karşın CHP politikalarına eleştirel yaklaşımı ve liberal bir politikaya yönelmesi CHP'nin hemen tüm politikalarının oluşturulmasında ve savunulmasında aktif görev alan ve ödün vermez bir devletçi olan Adalet Bakanı Mahmut Esat Beyi, Fethi Bey ile karşı karşıya getirmiştir.

Aslında Mahmut Esat ile Fethi Bey arasındaki ilk belirgin görüş ayrılığı, 1927 yılında Bozkurt-Lotus davası¹⁸ nedeniyle yaşanmıştı. Lozan'da adli kapitülasyonlara son veren yeni Türkiye, Bozkurt gemisinin batmasına ve sekiz Türk vatandaşının ölümüne neden olan Lotus'un Fransız kap-

15. *Cumhuriyet*, 13 Ağustos 1930, No: 2251, s. 1-4; *Son Posta*, 14 Ağustos 1930, No: 19, s. 6. Mustafa Kemal Paşa, "*Cumhuriyet Halk Fırkası Programından farklı*" bulmadığı bu program hakkında Fethi Beyden "*izahat*" istemiş, Fethi Bey ise farkın, uygulamaya geçirildikten sonra anlaşılacağını belirtmiştir. Bkz. *Cumhuriyet*, 13 Ağustos 1930, No: 2251, s. 4.

16. Yetkin, a.g.e., s. 47-48. SCF'nin Program ve Tüzüğü hakkında bkz. *Cumhuriyet*, 13 Ağustos 1930, No: 2251, s. 1-4; *Fethi Okyar'ın Anıları...*, s. 138-140; *Aydın Tarihi*, Ağustos 1930, S. 77, s. 6581 vd.; Tanık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler (1859-1952)*, İstanbul, 1952, s. 633-634; Kâzım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi TBMM-III. Dönem 1927-1931*, c. II, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, s. 350-357; Yetkin, a.g.e., s. 259-269, EK: III-IV.

17. *Cumhuriyet*, 12 Ağustos 1930, No: 2250, s. 3.

18. Davanın görüşüldüğü Lahay Uluslararası Adalet Divanı'nda Türkiye'yi Mahmut Esat temsil etmiş, yaptığı ateşli savunma ile ve bir oy fazlasıyla davanın Türkiye lehine sonuçlanmasını sağlamıştır. Bkz. *Beynelmilel Bozkurt-Lotus Davasında Türk-Fransız Müdafaaaları*, Türk Ocakları Matbaası, Ankara 1927.

tanını tutuklamış, Fransız Hükûmeti'nin ve kamuoyunun baskılarına karşın yargılama süresince tutukluluk halinin devamına karar vermişti. Hükûmetin tavizsiz tavrı karşısında o günlerde Paris Büyükelçisi olan Fethi Bey'in, *Hükûmete çektiği telgrafta hâkime emir verilerek kaptanın tahliyesini istemesi* Adalet Bakanı Mahmut Esat tarafından *Türk hakiminin bağımsızlığına sekte vurma* olarak algılanmıştı¹⁹.

Fethi Beyin programında Mahmut Esat'ın sorumluluğunda bulunan Adalet Bakanlığını suçlayıcı bir tavır takınması, ardından 12 Ağustos'ta Yalova'da Cumhuriyet gazetesi muhabirine verdiği demeçte; *mahkemelerin iş görmemesinden, sıkı bir teftiş ve nezaret altında bulundurulmamasından yakınması*²⁰ da Mahmut Esat'a hem hükûmetinin hem de bakanlığının izlediği politikayı savunması için gerekli ortamı hazırladı. Zira, Fethi Beyin adliye örgütüne yönelik bu şikayetleri Mahmut Esat'ın Adalet Bakanı olduğu gündün itibaren duyarlılıkla ele aldığı ve *adliyede siir'at ve siihulet, adaleti köylülerin kapısına kadar götürmek*²¹ şeklinde formüle ettiği ilkelere ters düşüyordu. Üstelik, program Mustafa Kemal'e sunulduğunda Mahmut Esat, Batı Anadolu'da denetleme gezisi yapmaktaydı. Yolsuzluklarla mücadele konusundaki kararlılık ise yasal olarak gösterilmişti²².

Mahmut Esat, Fethi Beyin bakanlığına yönelik eleştirilerine ilk yanıtı, 24 Ağustos'ta Kayseri'de yaptığı şu konuşmayla verdi.

...mütalaalara göre adliyede işler çok tehhür ediyormuş. Türk hâkiminin istiklâli tam ve kâmil olmalı imiş. Onun mesaisi çok teftiş edilmeli imiş. Senede aşağı yukarı bir çok dava karşısında kalan Cumhuriyete halk hesabına düşünmeliyiz ki davacı, müddeialeh, şahitler, ehlihibreler ve avukatlar bir araya getirilirse Türk hâkimi en aşağı üç milyon insanı ada-

19. Anadolu, 18 Eylül 1930; Akşam, 19 Eylül 1930, No: 4289, s. 2.

20. Cumhuriyet, 13 Ağustos 1930, No: 2251, s. 4.

21. Cumhuriyet, 12 Haziran 1341 (1925), No: 394, s. 1-3.

22. 5 Mayıs 1930'da TBMM'de kabul edilen ve "Bazı Suçlardan Dolayı Memurlar ve Ortakları Hakkında Takip ve Muhakeme Usulüne Dair" olarak hazırlanan yasa ile "rüşvet, irtikap, ihtilâs, zimmete para geçirmek ve devlet mülzayedelerine fesat karıştırmak" fiillerini işleyen memurlar ile ortakları hakkında yapılacak izleme ve kovuşturmada Ceza Yargılama Usulleri Yasası'nın geneli hükümlerinin esas alınması öngörüldü. Bkz. TBMM ZC, D. III, c. 18, S. Sayısı: 124; c. 19, s. 15-17. Mahmut Esat'a göre yasa, rüşvet alıp verenleri "Devlet makinesi dışına atacak" güçlü bir dayanaaktı. Bkz. TBMM ZC, D. III, c. 19, s. 35-36.

let kürsüsii önüne çekerek davasını dinliyor. Ve münazaalarını faslediyor. Bu davalardan en çok iki yüz bini oda senenin sonunda gelenler yeni seneye devrolunuyor. Bütçe zaruretinden bütün bir teşkilât noksanı içinde feragatin en yüksek derecesinde çalışan hâkimlerimize ulu orta söz söyleyenler bir lider sıfatile (de) olsa az daha insaflı davransalar, düşünseler sonra söyleseler daha doğru hareket etmiş olurlar....

Mahmut Esat'a göre, Türk hâkimleri *dünyanın en feragatli insanlarıydı*. Türk adliyesi ise -tüm örgütlenme eksiklerine karşın- kararların hızla alındığı adliyelerden biriydi. Yalnız Türkiye'de değil, neredeyse dünyanın hiçbir yerinde Türk adliyesi kadar sık denetim yapılan bir başka adliye de yoktu. Türk hâkiminin bağımsızlığı konusunda da hiç kimse *en küçük te-reddiide düşmemeliydi*²³.

Fethi Beyin *her muhalefet liderinin son gayesi iş başına gelmektir* sözlerine de karşı çıkan Mahmut Esat, SCF liderinin *kazanmak ihtirası* ile gerçekleri göremediğini savladı.

Cumhuriyet Halk Fırkası benim anlayışına göre kuru bir hükûmet sev-dasile resikârda bulunmuyor. Türk milletinin hakiki dileklerini yerine koymak için hükûmette bulunuyor. Resikâra uzak bulunanlar onu çok tatlı görürler. Oraya varmak için ihtiraslara kapılırlar. Resikârı hükûmet tıpkı şimdi uzaktan karlı tepelerini zevkle seyrettiğimiz Erciyeşin zirvelerine benzer. Ve oraya herkes çıkmak ister. Fakat çıkanlar bilir ki, Erciyeşin uzaklardan güzel görünen bulutlu tepelerinde durabilmek ve âlemi görebilmek için yıldırımlara, fırtınalara, bulutlara göğüs gerip tahammül etmek lâzımdır. İşte resikâr da, hükûmet te böyle sarp ve serttir. Onun bütün ıstıraplarına orada maruz kalman bütün hücumlara yalnız birşey için tahammül edilir. Türk milletinin mefkure dileklerini yerine getirmek için her-ne bahasına olursa olsun bunları yerine koymak için...

Devrimin yürüyüşünü sürdürdüğünü, her adımında gerçekleri ortaya koyduğunu, Türk ulusunun da bu devrimleri gördüğünü ve *ayakta beklediğini* söyleyen Mahmut Esat'a göre SCF bir muhalefet partisiydi ve öyle de kalacaktı.

23. Anadolu, 28 Ağustos 1930.

...C.H. Fırkasının bir can borcu müstesna olmak üzere Allaha bile verecek hesabı yok. Yalnız Türk milletinin hesapları vardır. Ben C.H. Fırkasının bir azası sıfatıyla benim muhalefet fırkasının meydana çıkmasına şundan dolayı sevinçle karşılıyorum ki, zaman zaman verdiğimiz hesapları bu fırka olsa, olsa sık verdirmeğe vesile olacaktır. İşte bu kadar. Hükûmette bulunan bir fırka için sık sık hesap vermekten daha büyük saadet ve kuvvet tasavvur edemiyorum²⁴.

Fethi Bey, bu eleştirilere 26 Ağustos'ta parti merkezinde gazetecilerle yaptığı toplantıda yanıt verdi. *Can borcundan başka kimseye hatta Allaha bile verilecek hesabı olmadığını* söyleyen Mahmut Esat'ın *cümhuriyet idaresinde yaşadığını* unuttuğunu ve bir diktatör gibi davrandığını iddia etti. Adliye işleri ile ilgilenmeyi sürdüreceğini ve Mahmut Esat'ın üzerine aldığı sorumluluğun hesabını Meclis'te vermekle yükümlü olduğunu belirtti²⁵. *Sık sık hesap vermekten daha büyük saadet olmadığını* söyleyen Mahmut Esat'ın *can borcundan başka Allaha bile verecek hesabı olmadığını* işaret etmesini de çelişki olarak değerlendirdi. *Hâkimlere ulu orta söz söylemek* ithamını ise Mahmut Esat'ın 'alışkanlık haline getirdiği' *hissiyatı tahrik edici* sözlerinden biri olarak yorumladı ve O'nu insaflı olmaya davet etti²⁶. Ardından da Mahmut Esat'a CHP adına söz söyleme hakkının olup olmadığını sordu²⁷.

Gerçekten de o güne dek Fethi Beyin Hükûmetin genel politikasına yönelttiği tüm eleştirilere CHP kanadından sert yanıtlar Mahmut Esat tarafından verilmiş, İsmet Paşa ıdımlılığını korumuştur. Başbakan bu tavrını, Sivas demiryolu hattının açılışı dolayısı ile yaptığı konuşmada bozdu ve SCF'yi sert bir şekilde eleştirdi.

İsmet Paşa, 30 Ağustos'ta yaptığı bu konuşmasına, CHP politikasının ana hatlarının *Türk tarihinin seyri, bilhassa istiklâl mücadelesinin safhaları, ıstırapları ve ihtiyaçları göz önünde bulundurulmaksızın anlaşılamayacağına* dikkati çekerek başladı. Yaşananların, demiryolunun ne kadar önemli oldu-

24. Hakimiyeti Milliye (H.M.), 28 Ağustos 1930, No: 3278, s. 1; Anadolu, 28 Ağustos 1930. Akşam, 26 Ağustos 1930, No: 4265, s. 1-2.

25. H. M., 27 Ağustos 1930, No: 3277, s. 3.

26. Son Posta, 27 Ağustos 1930, No: 32, s. 1-7.

27. H. M., 27 Ağustos 1930, No: 3277, s. 3.

ğunu gösterdiğini vurgulayarak, izlenen politikayı *millî varlık ve millî vahdet meselesi*, geciktirilmesini ise *tamir olunmaz bir hata* olarak değerlendirdi. Vergiler konusuna da değinerek, çekilen sıkıntıların zorunlu gereksinimlerden doğduğunu ve ulusun, *varlık meselesi* için fedakârlık ettiğini söyledi. Zira, *varlık meseleleri, maetteessüf fedakârlıksız, sıkıntısız tahakkuk etmiyordu*. Tekeller konusundaki stratejisinin ise, *himaye olunacak şeyi seçip himayede ısrar etmek* olduğunu belirten Başbakan, izlenen ekonomik politikayı da ilk kez açıkladı ve *mutedil devletçilik* olarak adlandırdı. İktidar mevkiinde, ancak ulusun vekillerinin güveni ve görev duygusu ile kaldıklarını da dikkati çekerek asla iktidar mevkiinin *teşnesi* olmadığını açıkladı²⁸.

Fethi Bey ise 2 Eylül'de Son Posta muhabirine verdiği demeçte, Hükûmetin *en büyük kusurunun* malî ve iktisadî konuların devlet yönetimindeki önemini ihmal etmek olduğunu söyleyerek iktidara geçmek konusundaki kararlılığını gösterdi. *İktidar mevkiine geçecek olursa* neler yapacağını da açıkladı. Buna göre; denk bütçe yapmaya, çağdaş bir devlet bankası kurmaya, Türk parasının istikrarını sağlamaya, borçlanmamaya ve ülkeye doğal yollarla para getirmeye öncelik verecekti. Fethi Bey, bu beş konunun ülkenin temel sorunları olduğuna dikkati çekti. Geriye kalanları *teferruat* olarak nitelendirdi. Hükûmetin, bu gerçeği kavrayamadığı için SCF'nin programını noksanlıkla itham ettiğini vurguladı²⁹. Ardından da plânlanan İzmir gezisi için hazırlıklarına başladı.

Fethi Bey İzmir'e yola çıkmak üzere iken Mahmut Esat, Orta ve Batı Anadolu'da denetimlerini tamamlayarak Uşak üzerinden 2 Eylül akşamı İzmir'e geldi³⁰. İzmir'de, Fethi Beyin ziyareti nedeniyle yoğun bir hareketlenme vardı. Mahmut Esat Bey, Mustafa Kemal Paşaya çektiği bir telle İzmir halkının Fethi Beyin aleyhinde olduğunu, geldiği takdirde *belki harekete uğrayabileceğini*, gelmemesinin daha uygun olacağını bildirdi ise de Mustafa Kemal Paşanın desteğini alan Fethi Bey³¹, 4 Eylül'de İzmir'e gel-

28. Son Posta, 1 Eylül 1930, No: 37, s. 4. Ayrıca bkz. Bilsay Kuruç, *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası*, c. 1 (1929-1932), AÜSBFY No: 569, Ankara 1988, s. 95-104.

29. Son Posta, 3 Eylül 1930, No: 39, s. 1.

30. Anadolu, 3 Eylül 1930.

31. Ahmet Ağaoğlu, *Serbist Fırka Hatıraları*. (I. Baskı), Nebioğlu Yayınevi, Ankara Tarihsiz, s. 51-52.

di ve büyük bir coşku ile karşılandı. Bu doğaldı. Zira İzmir, ülkenin dış ticarete açılan en büyük ikinci limanıydı ve ihracat ürünleri piyasasında önemli bir yere sahipti. Bu nedenle de ekonomik bunalımı en çok hisseden illerin başında geliyordu. Fethi Beyin İsmet Paşaya yanıt vermek için İzmir'i seçmesinin nedeni de buydu ve İzmir'de halkın coşkun gösterileri ile karşılandı. Hükûmetin bile beklemediği kadar büyük olan bu coşku, çok geçmeden pek çok olumsuzluğa beraberinde getirdi. Bir yandan yerel makamların Fethi Beyin konuşmasını önlemek istemesi ve buna CHP il örgütünün katkısı, öte yandan SCF yanlısı Hizmet ve Yeni Asır gazeteleri ile CHP yanlısı Anadolu gazetesinin yayınları İzmir'de ortamı daha da gerginleştirdi. *Serbest Fırkaya zıt neşriyatı ile halka tercüman olmadığı* düşünülen Anadolu gazetesi 20-30 kişilik bir grup tarafından basıldı. Gazetenin taşlanması ve polislin havaya ateşi ile olaylar büyüdü. Bu sırada on iki yaşında bir çocuk Kantar Karakolu polis muavinin kurşunu ile yaşamını yitirdi, on beş kişi yaralandı. Ölen çocuk, halk tarafından bayrak içinde İzmir Palas'ta kalan Fethi Beye götürüldü ve *işte ilk kurbanımız* diye seslendirildi. Halk, Fethi Beyden katilin yakalanmasını istedi³². Olaylar, hem Fethi Bey hem de İsmet Paşa tarafından kınandıysa da durulmadı. CHP il binası saldırıya uğradı³³.

İzmir'de yaşanan bu olaylar, Fethi Beyin yapacağı konuşmayı geciktirdi. Nihayet, Gazi'nin yeniden devreye girmesi ile Fethi Bey, 7 Eylül'de Alsancak Stadı'nda büyük halk kitlesi önünde söylevini verdi. *Cumhuriyeti ebedileştirmek* gayesi ile yola çıktıklarını söyleyen Fethi Bey, partisinin lâik yapısını vurguladı. Aksini iddia edenlerin, tek partili yönetimin getirisi olan sorumsuzluğu hoş görenlerle, SCF ile açılan yeni dönemi çıkarlarına uygun bulmayanlar olduğunu savladı ve şunları söyledi:

32. *Son Posta*, 7 Eylül 1930, No: 43, s. 1.

33. İzmir olayları ile ilgili olarak SCF yanlısı yorumlar için *Son Posta* ve *Yarın*, CHF yanlısı yorumlar için *Hakimiyeti Milliye* ve *Akşam*, biraz daha tarafsız yorum için *Cumhuriyet* gazetelerinin 5-10 Eylül tarihlerinde ayrıntılı bilgi bulunabilir. Ayrıca bkz. Ağaoglu Ahmet, *Serbes Fırka Hatıraları*; Yetkin, *Atatürk'ün Başarısız Demokrasi Devrimi Serbest Cumhuriyet Fırkası*; Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, İmge Kitabevi, Ankara 1999; Tevfik Çavdar, "Serbest Fırka", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c. 8, İletişim yayınları, Ankara, 2059.yd.; Abdülhamit Avşar, *Bir Partinin Kapanmasında Basının Rolü: Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1998. Serbest Fırka ile ilgili basında yer alan seçme yazılar için bkz. Kâzım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi TBMM-III. Dönem 1927-1931*, c. II, TBMMVY, Ankara s. 359-425.

Fırkamız ne mürtecedir, ne de fırka fikrini şahsi menfaat addeden bir teşekküldür. Bilakis inhisarlardan halkın zararına olarak ceplerini doldurmak isteyenlerin gayri meşru hareketlerine karşı mücadele edecektir.

İrticâ fikirlere karşı cidalde ön safta bulunmak hak ve vazifesini kullanmakta ve yapmakta kendisine tekaddüm edilmesine razı olmayacaktır.

Fethi Beyin konuşmasında hassasiyetle üzerinde durduğu konu demiryollarıydı. SCF, İsmet Paşanın Sivas söylevinde belirttiği gibi demiryollarına değil, Hükûmetin demiryolu politikasına karşıydı. Fethi Bey bu politika ile hazineden çıkan paranın yüzde otuz beşine yakın kısmının faiz ve komisyon ücretiyle yapımı üstlenen grup elinde bırakıldığını, belli kesimlere çıkar sağlandığını, buna karşın halkın daha ağır vergilerle yükümlü kılındığını iddia ederek şunları söyledi.

Bu nutukta (Sivas nutku) Serbest Cümhuriyet Fırkası alelülak demiryollarının yapılmasına muarız gibi gösterilmiştir. Hayır efendiler, demiryollarının gerek vatan müdafaası, gerek iktisadî noktai nazardan faydasını inkâr etmek asla hatırımızdan geçmemiştir.

Bizim iddiamız demiryollarının gayet ağır şartlarla yapılmakta olmasıdır. ... Halkın dışından, tırnağından, güçlüğüle elde edilen bu paraların büyük bir dikkat ve itina ile ve tasarruf gözetilerek sarfi iktiza etmez mi!.. Halbuki Başvekil paşa Sivas hatlarının ağır faiz ve komisyonla evvelce bir Belçika şirketine verildiğini kendileri ifade ediyorlar. ... aynı mahiyetteki mukaveleyi gene taahhüdünü ifa edemeyeceği bilahare anlaşılan İsveç gurupile tekrar etmek halkın her türlü sıkıntıya katlanmak suretiyle ihtiyar ettiği fedakârlıkların mahalline masrûf olduğuna dair kat'i teminat teşkil etmez.

Ağır faiz ve komisyon şartlarını havi olarak İsveç gurupile yapılan mukavelenin tadiline mecburiyet hasıl olduğu ve muaddel mukavelenamenin peşin para usulüne tahvil edildiği malumdur. Peşin para esasına müstenid olan bu muaddel şekli de ... bütün işlerden masrafa mukabil gurupa yüzde yirmi menfaat temin edilmiştir. Sonra lokomotif, vagon gibi pahalı malzemenin İsveçten mübayaası yani bayilerin tayin edecekleri fiyatla mal edilmesi taahhüt edilmiştir. Peşin para esasına müstenid bir taahhütte bu kadar ağır şartlara katlanmak mecburiyetini nereden geldiğini anlıyamıyorum.

*İşte bu ağır mukavelelerin, kısa vadeli mukavelelerin bugünkü nesli tazyik etmesi ve halkın cebinden çıkan paraların israfa ve zarara uğratılması bugünkü demiryolu siyasetine karşı yükselttiğimiz itirazları teşkil eder.*³⁴

Fethi Bey, İzmir söylevinde CHP'nin *mutedil devletçiliğine* karşı SCF'nin liberalizmi benimsediğini bir kez daha vurguladı ve liberalizmi *devlete ait olan vazifeleri devlete, efrada ait olan vazifeleri de şahsi teşebbüslere terk eden ve bu teşebbüslerin inkişafına engel olacak müdahaleleri asla tecviz etmeyen bir meslek* olarak tanımladı. Partisinin tüm *inhisar-lara* karşı olmadığını da belirten Fethi Bey, bunlardan yalnız liman ve petrol inhisarlarının kaldırılacağını belirtti.

İsmet Paşanın Sivas söylevine yanıt niteliği taşıyan bu konuşmasında Fethi Bey eleştirilerini olabildiğince yumuşak bir üslupla ortaya koydu. Belki yeni bir tatsızlığa meydan vermemek ve partisinin geleceğini garanti altına almak için konuşmasına başlarken de nezaket ölçüleri içinde serbest tartışmadan yana olduklarını açıkladı. Ne var ki Fethi Beyin bu duyarlılığını SCF yanlısı kimi gazeteler göstermedi. Yarın gazetesinde Arif Oruç, İzmir olayları dolayısıyla Halk Fırkası'nı suçladı. Duyguları ve onurları çiğnenmek istenenler *Mısır ehramları önünde kamçılanan esirler değillerdi*³⁵ diyerek olayların büyümesinden Mahmut Esat'ı sorumlu tuttu³⁶. Son Posta gazetesi ise CHP'nin 9 Eylül'de İzmir'in kurtuluşunu kutlamak amacıyla hazırladığı program çerçevesinde Fethi Beyin konuşmasına yanıt olmak üzere Mahmut Esat'ın konuşma yapacağı haberini verirken *Adliye Vekilinin kürsüye çıkmaya cesaret edip edemeyeceği meçhuldür*³⁷ diyerek SCF ile CHP arasındaki ipleri gelecek yayımlarını sürdürdü. İzmir'de yayın yapan Hizmet ve Yeni Asır gazeteleri de Hükûmete yönelik sert eleştirilerde bulundu.

Fethi Beyin halktan aldığı olumlu tepki ve SCF yanlısı basının iktidar partisine yüklenmesi Hükûmeti harekete geçirdi. Başbakan, bakanların Ankara'da toplanmalarını istedi. Mahmut Esat, İsmet Paşaya yazdığı bir

34. Son Posta, 9 Eylül 1930, No: 45, s. 4; Cumhuriyet, 8 Eylül 1930, No: 2277, s. 1-3.

35. Yarın, 7 Eylül 1930. Aktaran: Kâzım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi TBMM-III. Dönem 1927-1931*, c. II, s. 381-383.

36. Tırnak içinde verdiği bu cümle Mahmut Esat'ın en sık kullandığı ifadelerden biridir.

37. Son Posta, 9 Eylül 1930, No: 45, s. 4.

mektupla, *bütün mülhakata davetliyim. Teftişten avdetimden beri bir dakika dinlenmedim. Mutlaka hareketim lâzımsa emirlerini bekliyorum* diyerek İzmir’de kalmak istediğini belirtti ve toplantıya katılmadı³⁸. İsmet Paşa ise *asayişini muhil ve türlü maksatlarla kanuna muhalif neşriyat, tahrikât ve hareket yapanlar hakkında kanunun emrettiği takibat bila tereddüt icra olunmalıdır. Fikir münakaşalarının masumiyeti ancak zabıta ve adliyenin memleketin nizam ve asayişini mahfuz tutmasile mümkündür*³⁹ diyerek İçişleri ve Adalet bakanlarından İzmir’deki olayları denetim altına almalarını istedi. Ardından İzmir’de tutuklamalar başladı. Önce Son Posta gazetesinin sorumlu müdürü Selim Ragıp, ardından Hizmet başyazarı Zeynel Besim ve sorumlu müdürü Avukat Bedri, Yeni Asır gazetesinin sahiplerinden Behzat Arif ve sorumlu müdürü Abdullah Abidin, Halkın Sesi başyazarı Sırrı ve sorumlu müdürü Fuat beyler *hilâfi kanun neşriyattan* dolayı tutuklandılar⁴⁰. Hükûmetin özellikle SCF yanlısı basına yönelik bu tutumu muhalefet partisi tarafından sert bir şekilde eleştirilince Anadolu gazetesi de kovuşturma kapsamına alındı⁴¹.

Hükûmetin aldığı sert önlemlere Fethi Bey de Balıkesir söylevinde aynı sertlikle yanıt verdi. Halkın kendisine ve partisine gösterdiği coşkuyu *küçültmek isteyenlerin kıskançlığına* acıdığını söyleyerek sözlerine başlayan Fethi Bey, karşıtlarına, kendisine gösterilen bu coşkunun nedenlerini aramayı önerdi⁴². SCF’nin vergileri indirmek, tekelleri kaldırmak, çiftçinin kredi olanaklarını artırmak yolundaki amaçlarını yineleyerek, partisine yöneltilen eleştirileri yersiz bulduğunu şu sözlerle açıkladı.

Fırkamuz iktisadî teşebbüslerinde halkın serbest çalışmasına gayret eder. Vergilerin tahammüllü mümkün dereceye indirilmesi hedefimizdir. ...Fırkamuz halkın sermayesini himaye ve küstürmemeğe çalışacaktır. Fırkamuz hükûmetin masraflarında tasarruf icrasını mümkün görüyor. Mese-lâ Liman İnhisarı ticareti sektedar ettiği ve hiçbir faide temin etmediği gi-

38. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.01-55.335.3, E2., 09.09. 1930.

39. Cumhuriyet, 13 Eylül 1930, No: 2282, s. 1; H.M., 13 Eylül 1930, No: 3294, s. 1; Avşar, a.g.e., s. 133.

40. H.M., 14 Eylül 1930, No: 3295, s. 1-3; Son Posta, 15 Eylül 1930, No: 51, s. 1.

41. Cumhuriyet, 17 Eylül 1930, No: 2286, s. 1-2.

42. Cumhuriyet, 13 Eylül 1930, No: 2282, s. 4; Akşam, 14 Eylül 1930, 4284, s. 1-2.

bi bu işlerle meşgul bir kısım mesai erbabını ızrar etmiştir. Bunun ilgası elzemdir. ... Şeker ve petrol rüsumunu ve buna münasıl şeylere konulan ağır vergiler tadil edilerek hayat bahallılığının izalesi şarttır. Ziraat Bankasını ucuz faizle ve kâfi miktarda çiftçiye para verecek hale getirmek ve ikraz usullerini ıslah etmek iktiza eyliyor. ... Fırkamıza fes giydirmek, Arap harflerini tekrar kullanılmak vadile propaganda yaptığı iftira olunmaktadır. Bu iftira aynı zamanda halka da hakarettir. Gâhya bütün vergileri kaldıracağımız. Türk milleti takati dahilindeki vergileri verir. Bize böyle isnatlarda bulunanlar mahcup düşeceklerdir. ... Biz yolumuza devam edeceğiz. Yolumuzun hak olduğuna kaniz....”⁴³

Ardından İzmir söylevinde değinmediği adliye konusunu ele aldı. Dönem içinde başta Ticaret Odaları olmak üzere sermaye çevrelerince ve bazı gazetecilerce kredi olanaklarını daralttığı ve borç için hapsi engellediği gerekçeleriyle yoğun bir eleştiriyе uğrayan İcra ve İflâs Yasası⁴⁴ üzerinde odaklandı. Kredilerin kesilmesine ve ekonomik bunalıma neden olan *başlıca âmilin* İcra ve İflas Yasası olduğunu, yasanın Türkiye’de uygulama alanı bulamadığını ve *ilga* edileceğini söyledi⁴⁵.

Fethi Beyin, Adalet Bakanlığı’na yönelik bu çıkışı karşısında heyecanlı ve ateşli bir kişiliğe sahip olan Mahmut Esat sessiz kalmadı. Adliye Müfettişleri Kongresi’ne yönelik çalışmalarını yürüten Mahmut Esat kongreyi gerekçesiz olarak erteledi. Kuşadası’na ve Söke’ye yaptığı ziyaretlerden⁴⁶ sonra Ödemiş’e geçti ve 16 Eylül’de Fethi Beyin İzmir ve Balıkesir’deki söylevlerine yanıt verdi.

İzmir’de *hakarete uğrayanın* CHP olduğunu, Partinin, *tarihten ve aldattılmış, temiz yürekli vatandaşların kanundan korktuğu* için bu hakaretlere

43. Cumhuriyet, 13 Eylül 1930, No: 2282, s. 4.

44. İsviçre İcra ve İflas Yasası’nın Fransızca metninden, gereklikçe Almanca metinle de karşılaştırma yapılarak çevrilen yeni İcra ve İflas Yasası 18 Nisan 1929’da TBMM’de bir bütün olarak görüşülerek aynı gün yasalaştı. Yasa, 4 Eylül 1929’da yürürlüğe girdi. Bkz. TBMM ZC, D. III, c. 10, s. 67 vd., S. Sayısı: 136. Yasa, kısa bir süre sonra ilâmsız icra yöntemi ve borç için hapsi kaldırmış olması nedeniyle eleştirildi. Bkz. Akşam, 24 Teşrinievvel 1929, No: 3963, s. 1. Mahmut Esat’a göre, yasayı eleştirenler dolayısı ile kaldırılmasını isteyenler “liberal geçinen” bazı gazetecilerle “murabahacılar”dı. Bkz. Mahmut Esat, “Ne Yapmalı 2”, Anadolu, 14 Eylül 1932, No: 5408, s. 1-2. Yasa, Mahmut Esat’ın Adliye Vekillliğinden ayrılmasından kısa bir süre sonra değişikliğe uğradı.

45. Cumhuriyet, 13 Eylül 1930, No: 2282, s. 4; Akşam, 14 Eylül 1930, 4284, s. 1-2.

46. Anadolu, 3 Eylül 1930, 4 Eylül 1930; 11 Eylül 1930; 14 Eylül 1930.

yanıt vermediğini, *öcünü, tarihe ve cumhuriyet kanunlarına bıraktığını ve bir kısım vatandaşların gerçeğin nerede olduğunu, aldatılmış olduklarını* kısa bir süre içinde görüp anlayacaklarından kuşku duymadığını söyleyerek sözlerine başladı. Ardından da *Niçin Cümhuriyet Halk Fırkasındanım* sorusunu yanıtlayarak devam etti. *...Cumhuriyet Halk fırkası azasındanım, çünkü bu fırka en büyük Türk'ün, Gazinin fırkasıdır. Bugün onun âli idaresi altındadır. Yarın fiilen idaresi altında çalışacaktır*⁴⁷ diyerek Mustafa Kemal Paşanın SCF'den desteğini çekmiş olduğunu vurguladı⁴⁸.

Mahmut Esat'ın Ödemişlilere, *Adliye Vekili olarak değil* milletvekili kimliği ile seslenmesi ise yalnızca hükûmetinin ve bakanlığının değil CHP'nin de politikalarını savunacağını göstergesiydi. Zira,

Cumhuriyet Halk Fırkası azasındanım, çünkü bu fırka vatanın kurtulma siyaseti mesuliyetini yüklenen vatani kurtaran fırkadır. Bu fırka dünyanın en büyük inkılâbını yapmış ve öldüğü zannedilen Türk milletini bugün dünyanın en medenî milletleri sırası meyanına dizmiştir .

*Cumhuriyet halk fırkasındanım, çünkü bu fırka çiftçi ve köylü fırkasıdır. Aşarı kaldırdı, askerliği bir buçuk seneye indirdi, yolları yapıyor, köylünün sırtındaki ezici kuvvetleri kaldırdı, mütemadiyen kredi açıyor, ziraat bankası, iş bankası başta olmak üzere bugün yalnız Ödemişin içinde bulunan beş Banka vardır. Hepsine güveniyoruz, hepsi çalışıyor. Hangi devirde, hangi idare içinde bu kadar iktisadi yardım müesseseleri kurulmuştur. Hiçbir devirde.. Bütün bunlar C.H. Fırkasının siyasetinin feyizleridir.*⁴⁹ diyerek CHP'nin temel politikalarını savundu. Fethi Bey'in, Hükûmetin politikalarına yönelik eleştirilerine de şöyle yanıt verdi.

Muhalefet partisi bugünkü itirazlarından belli başlısını inhisarlara tevcih ediyor. İnhisarların olmadığı devirlerde bütün vergi yükünü köylünün ve çiftçinin sırtında kaldığını biliyoruz. Tütiine, içkiye inhisar koymayıp ta

47. Anadolu, 18 Eylül 1930; Akşam, 19 Eylül 1930, No: 4289, s. 2.

48. Zira Mustafa Kemal Paşa, Yunus Nadi'nin 9 Eylül'de yazdığı mektuba 10 Eylül'de verdiği yanıtta kendisinin CHP'nin Genel Başkanı olduğunu ve O'na "tarihten bağlı" bulunduğunu vurgulayarak tarafsızlığını bozmuştur. Bkz. Cumhuriyet, 9-10 Eylül 1930; Aktaran: Yetkin, a.g.e., s. 211-212.

49. Anadolu, 18 Eylül 1930; Akşam, 19 Eylül 1930, No: 4289, s. 2.

Türk köyliüstiniin omuzunda âşar belâsını bırakmağa vicdan razı olur mu? Ordu istiyoruz, adliye istiyoruz, maarif istiyoruz, şimendifer istiyoruz, hastaneler istiyoruz. Bütün bunları devlet vergisiz mi yapacaktır. Hürriyet, medeniyet, istiklâl ucuz alınır şeylerden değildir. Bunlar can, mal bahasına elde edilir. Dünyanın ecnebi boyunduruğu altında kalan milletleridir ki vergi vermezler. Muhalefet partisinin lideri şurada, burada mütemadiyen vergilerin ağırlığından, bunları hafifleteceğinden bahsediyor. Fakat bütün söylediği şeyleri nasıl yapacağını bize bugüne kadar bir tek kelime ile bil-dirmedir.. Hep vadediyor.

Eğer Türkiyede vaatlerle, hayallerle hükûmeti ele almak kolay birşey olsaydı daha fazlasını vadedecekler bulunurdu. Fakat Türk milletini hayal ve vaat peşinde ele almak mümkün değildir. Onun akli selimi herşeye hâkimdir. Hâkim kalacaktır.

Fethi Bey vergileri indireceğim demekle hükûmeti elde edebilecekse yarın diğer birisi çıkar, vergileri büsbütün kaldıracığım, hatta daha bir başkası çıkar hem vergileri kaldıracığım, hem de herkese para dağıtacağım diyebilir. Bütün bunların hepsi hükûmeti ele mi alacaklardır? Hükûmete geçmek bu kadar kolay birşey midir. Türk milletinin hükûmeti bu kadar kolaylıkla ele geçirilebilir bir oyuncak mıdır?

Muhalefet partisi içinde bugün inhisarlara muhalif olanlardan öylelerini tanıyorum ki daha dün bana inhisar idarelerine yerleştirilmeleri için mektup yazıyorlardı. Arzuları yapılmayınca bugün inhisara muhalif oldular. Gene öylelerini tanıyorum ki güne kadar inhisar idarelerinden geçiniyorlardı. Buralardan çıkarılınca inhisar aleyhtarı oldular. İşte bütün bunlar bugün muhalefet partisi namına çalışanlardan birçoklarının kanaatlerinde samimî olmadıklarını göstermeğe kâfidir⁵⁰.

Mahmut Esat, Fethi Beyin temel eleştiri konusu olan demiryolu politikası hakkında da şunları söyledi:

Ben C. H. Fırkasındanım. Bunun sebeplerinden birisi de şimendifer siyasetidir. Türkler vatanın belli başlı kurtarıcı saiklerinden birini de büyük

50. Anadolu, 18 Eylül 1930; Akşam, 19 Eylül 1930, No: 4289, s. 2.

İsmet Paşanın şimendifer siyasetinde görüyorum. Geçen idare(ler), milleti gırtlığına kadar borca soktukları halde C. H. Fırkası hariçten bir para almaksızın eski idarelerin yedi asırda yaptıkları işin fazlasını Türk parasıyla, Türk işçisiyle yedi senede yaptı. Vatanın yarısından fazlasını yedi sene içerisinde demir çemberle ördü. Şimendiferler lâzım mı değil mi? Rus çarlarının vaktiyle bu memlekette şimendifer yaptırmamak için Osmanlı hükûmetini silâhla tehdit ettiklerini söylersem bunun ne kadar lâzım olduğunu kolaylıkla anlatacağız. Bu memleketin bütün düşmanları Türkiye’de şimendifer istememişlerdir. Çünkü Türk vatanını müdafaasız bir çöl halinde bırakmak istiyorlardı. Şimendifersiz, bir memleket nasıl müdafa olunur? Orada zenginlik nasıl yaratılır. Muhaliplerimiz biraz sükûnetle buraları düşünseler, fırkamızın şimendifer siyasetini candan kabul etmeleri lâzımdır. Fırkamızın muarızları gelecek nesillerin işini bu nesle yükletmeyiniz diyorlar. Cetlerimiz Viyana kapıları önünde kılıçlarını sallarken, kan dökerken yalnız kendilerini değil bugünü de düşünüyorlardı. Dünyada vatanperver, milliyetperver geçinen bir nesil yalnız kendisini düşünemez. Gelecek nesilleri de düşünmek mecburiyetindedir. Hürriyet ve istiklâl yolunda bütün bir neslin hem kendisi, hem ilerideki nesiller için kan döktüklerini az mı görüyoruz.

Bugünkü şimendifer siyaseti yalnız gelecek nesillerin değil, bugünkü nesillerin de yaşaması, istiklâl ve hürriyetini müdafa etmesi için lâzımdır. Avrupadan para alıp niçin yapmıyorsun diyenlere: İnsaf ediniz; Avrupa verinceye kadar memleketin müdafaasını unutamız mı? deriz. Avrupa Türk milletinin şeref ile, istiklâl ile ikrazatta bulunmak istiyorsa Fethi Bey bu kadar zamandır Paris sefiridir. Bu kadar kolay bulunacak parayı niçin vazifesini yaparak hükûmete bildirmedi? Memleketin şerefini isteyen bir paraya bu memleketin kapıları kapalıdır ve daima kapalı kalmalıdır⁵¹.

Hükûmetin demiryolu politikasını bu sözlerle savunan Mahmut Esat, bakanlığına yönelik eleştirileri ise şöyle yanıtladı:

Muhalefet partisi lideri Fethi Bey şurada burada söylediği lâflar arasında biraz da Türk adliyesine ilişmek lütuflukârlığında bulundu. Eğer Fet-

51. Anadolu, 18 Eylül 1930; Akşam, 19 Eylül 1930, No: 4289, s. 2.

hi Beyin samimiyetine inannınsaydım bunu gülmeğe değer bir lâtife olarak telâkki ederdim. Fethi Bey bazı gazetelere beyanatında; Türk adliyesinin istiklâlinden tereddütle bahseder gibi şeyler söylüyor.

Türk Adliyesinin istiklâli yalnız teşkilâtı esasiye ile, kanunlarla değil, Türk hâkiminin el değmez vicdanı ve yüksek şerefile teminat altındadır. Fedakârlık içinde çalışan bütün Türk Hâkimlerini rencide edecek bu sözleri Fethi Beyin ağzından beklemezdim. Fethi Bey emin olsun ki bir selâm ile ve selâm ediyorlarla Hükûm verilecek devirler çoktan geçmiştir...

Mahmut Esat'a göre, bir dönem Türk hâkiminin bağımsızlığına sekte vurmak isteyen de Fethi Beyden başkası değildir.

Bozkurt-Lotus davasında Türk Adliyesi Enginde dokuz Türkün ölümüne sebep olan bir Fransız kaptanını tevkif etmişti. Fethi Bey o zaman Paris Sefiri idi. Hükûmete çektiği telgrafta hâkime emir verilerek kaptanın tahliyesini temin ettirmek istemişti. Hükûmet Fransızlarla harbi bile göze alarak Fethi Beyin teklifini reddetdi. Ve hâkimi, hertürlü müdahaleden azade bulundurdu. Adalette istiklâl devri kimin kime vermekte haklı olduğunun milletin hâkim efkârına bırakıyorum⁵².

Mahmut Esat'ın en duyarlı olduğu konu Fethi Beyin İcra ve İflas Yasası'na yönelttiği eleştiriler oldu. Cumhuriyetin ana kanunlarından biri⁵³ olarak değerlendirdiği ve çıkarılmasında öncü olduğu İcra ve İflas Yasası'na karşı muhalefet liderinin getirdiği eleştirileri oldukça sert yanıtladı.

Fethi Bey Balıkesirden geçerken yeni icra kanununun memlekette iktisadî buhranın başlıca âmillerinden olduğunu söyledi. Biz memleketin ihtiyacını Paris'ten değil, vatanın dört bucağını karış karış gezerek tetkik ettik. Gördük ki yeni icra kanunu eskiyi arattırarak bir mahiyette değildi.

İstatistiklerle sabittir ki bu günkü tahsilat diinkü tahsilattan hatta biraz da fazladır. İcra kanunu şunun bunun şahsî menfeatine dokunmuş olabilir. Fakat bütün Türk milletinin umumî menfeatine uygundur. Dünyanın hiçbir medenî memleketinde şahsî borç için hapis yoktur. Fransa bundan 63 se-

52. Anadolu, 18 Eylül 1930; Akşam, 19 Eylül 1930, No: 4289, s. 2.

53. Cumhuriyet, 27 Mayıs 1929, No: 1812, s. 1.

ne evel bu usulü kaldırmıştır. Diñyanın en geri memleketi, diñyanın en geri milleti Türk milleti midir ki borç için hapis vatanımızda yer bulsun.

Borcuna en sadık millet şüphe edilmesin ki Türk milletidir. Muhalefet liderinin beyanatından Türk milletini hapis etmek istediği anlaşılıyor. Milletın Adliye vekâleti emaneti elinde kaldıkça yüzde beşyüz alan faizciler için İstanbul, İzmir sokaklarında dolaşan Tefeciler uğrunda Türk milleti hapis edilmeyecektir. Millet faizcilerin, mütegalibenin Tefecilerin elinde hapis oynucağı değildir. Bir gün Adliye vekili olmazsam bile bu hür vatan-da kızgın güneş altında alınteri ile çalışan milleti borç için hapis ettireceklerle uğraşacak kadar zindeliği ve kuvveti kendimde buluyorum.

Tire'den geçerken muhalefet ocağı heyeti bana hoş geldine, geldiği zaman kanunlarımızın sertliğinden bahsederek hürriyetin lâzım olduğu gibi tevzi edilmediğinden şikâyet etti. Size şu kanaatimi söylemeliyim ki, hürriyet şuna buna taarruz ve tecavüz ederek gazeteciliğin para kazanmak vasıtası değildir. Hürriyet Türk milletinin Türk vatanının malıdır. Bu mal şunun bunun elinde para kazanmak metatı değildir. Bozdağın hür havasını teneffüs etmekte bulunduğum eteklerinde bir kere daha sesimi yükselterek diyeceğim ki, muarızlarımızın tecavüzleri, taarruzları benim neşem ve hazzumdur.

Bu taarruz ve tecavüzleri ne kadar artarsa neşem kuvvetinde o kadar artacaktır. Memleketimin ve milletimin uğrunda uğrayacağım taarruz ve tecavüzler benim için bulunmaz bir neşe ve keyif mevzuu olarak kalacaktır. Tecavüzlerinde devam edecek muarızlarımıza şimdiden teşekkür ederim. Muhaliplerime müsaade ederlerse şunu hatırlatmak isterim ki, bu memleketin samimî, ciddî bir fikir mücadelesi ihtiyacı çoktur. Fakat muhalefet partisi harekete geçerken onun namı gayri samimî hareketle şahsî endişelerle vaki tecavüzler fırkaları için şeref olmayacaktır. Bundan sakınılırsa hem kendilerine ve hem de memlekete iyilik etmiş olur. Sağ olsun Türk milleti, Yaşasın Gazi reisicümhur Hazretleri⁵⁴.

Bununla birlikte Mahmut Esat'ın, partisinin, hükümetinin ve bakanlığının benimsediği politikaları savunan bu sözleri milliyetçi söylemi kadar etkili olmadı. Ödemiş söylevinde;

54. Anadolu, 18 Eylül 1930; Akşam, 19 Eylül 1930, No: 4289, s. 2.

C.H.Fırkası azasındanım. Çünkü bu fırka bu vatanın maddî, manevî varlıklarını yabancıların ellerinden alarak Türk milletine verdi. Ellerinizi vicdanlarınıza koyarak düşünelim, hatta diine, bugüne kadar C.H.Fırkasından olup ta bugün nedense dönmüş olanlara soralım, ilmî müttalea diye C.H. Fırkasına sövdükleri şu anda taşıdıkları saadeti hangi fırkanın siyaseti sayesinde edindiler? Diine kadar vapurlarda, şimendiferlerde, memleketimizin bugün ticarî ve malî müesseselerinde kimler çalışıyordu, ve bunlar kimlerin ellerinde bulunuyordu? Türk olmayanların değil mi? Bugün kimin elindedir. Türklerin. Bütün bunlar Cumhuriyet Halk Fırkasının mahsulüdür. Bağlar, bahçeler, hatta dağlar, ovalar, mal, mülk memleketin iktisadiyatı baştan başa Türk olmayanların elinde değil mi idi? Bugün bütün bunlar Türk'lerin eline geçti, bu da Cumhuriyet Halk Fırkasının siyasetinin semeresidir. Diine kadar yabancıların yanında amelik yapan binlerce Türk'ün bağ, bahçe, mülk sahibi olduğunu az mı görüyoruz. C.H. Fırkasındanım, çünkü bu fırka bugüne kadar yaptıkları ile esasen efendi olan Türk Milletine mevkinin iade etti. Benim fikrim, kanaatim şudur ki, dost ta düşman da bilsin ki bu memleketin efendisi Türk'tür. Öz Türk olmayanların Türk vatanında bir hakkı vardır, o da hizmetçi olmaktır. Köle olmaktır. Dünyanın en hür bir memleketindeyiz. Onun adına Türkiye diyorlar. Meb'usunuzun samimi kanaatini söylemesi için bundan daha müsait yer bulunamazdı. Onun için duygularımı saklıyamıyacağım"⁵⁵ diyerek tavrını açıkça ortaya koyması, ülkede büyük bir tepki doğurdu. SCF yanlısı baskın Mahmut Esat'ın bu sözlerle Anayasayı baltaladığını ve Türk adliyesini harice karşı fena mevkiye düşürdüğünü⁵⁶ belirterek istifasını istedi. Bunun üzerine Mahmut Esat, ulus-devlet anlayışını ortaya koyarak kendisini savundu ve şöyle dedi.

Ben Ödemiş nutkunda bu memleketin efendisi Türklerdir. Öz Türk olmayanların hakkı hizmetçiliktir, köleliktir. Demekle misafirlerimiz olan ecne-

55. Anadolu, 18 Eylül 1930, Akşam, 19 Eylül 1930, No: 4289, s. 2.

56. Son Posta, 20 Eylül 1930, No: 56, s. 3. Teşkilâtı Esasiye Kanununun 88. Maddesi: "Türkiye'de din ve ırk ayırıl edilmeksizin vatandaşlık bakımından herkese 'Türk' denir. Türkiye'de veya Türkiye dışında bir Türk babadan gelen yahut Türkiye'de yerleşmiş bir yabancı babadan Türkiye'de dünyaya gelip de memleket içinde oturan ve erginlik yaşına vardığında resmî olarak Türk vatandaşlığını isteyen yahut Vatandaşlık Kanunu gereğince Türklüğü kabul olunan herkes Türktür" diyordu. Bkz. Suna Kılı, Türk Anayasa Metinleri, Tekin Yayınları, İstanbul 1982, s. 62.

*bileri kasdetmedim. Esasen bir memleketin dahili, siyasî münakaşalarında yabancıların yeri yoktur ve olamaz. Bu hak vatan evlâtlarına aittir. Benim kastım teşkilâtı esasiye mucibince Türk olup hâlâ Türkten başka milliyet iddia edenler varsa onlardır. Türk harsını samimi kabul edipte Türkiim diyene söziim yoktur*⁵⁷.

Ancak bu açıklama da Rumca gazetelerin eleştirilerini ve İzmir'deki muhalif basının Mahmut Esat'ın istifasını istemelerini engellemedi. Hatta O'nun ülkeden uzaklaştırılacağı söylentileri de çıkarıldı⁵⁸. Cumhuriyet gazetesi de İsmet Paşanın Halk Fırkası Grubu'nu toplantıya çağırdığına ve kabinede değişiklik yapılacağına dikkati çekti⁵⁹. Akşam ise Mahmut Esat'ın *çekilmesinin pek muhtemel* olduğunu belirtti⁶⁰. Bu baskılar karşısında Adalet Bakanı Mahmut Esat, 22 Eylül 1930'da İzmir'den gönderdiği mektupla Başbakan İsmet Paşadan istifasının kabulünü istedi⁶¹.

Buna karşın, muhalif basın Mahmut Esat'ın istifaya zorlandığını düşünüyordu. Ancak İsmet Paşa Fırka Gurubu'nda bu iddianın asılsız olduğunu, aksine, Mahmut Esat Beyin çekilme isteğini bir kaç kere reddettiğini⁶², ancak bu kez ısrar ettiğini ve *istifasını kabul etmekten müteessif olacağını*⁶³ açıklayarak gazeteleri yalanladı. Ancak, 27 Eylül 1930'da kurulan V. İsmet Paşa Hükûmeti'nde Mahmut Esat yer alamadı. Böylece muhalefet, amacına ulaşmış oldu.

57. Anadolu, 21 Eylül 1930.

58. Akşam, 25 Eylül 1930, No: 4295, s. 2.

59. Cumhuriyet, 17 Eylül 1930, No: 2286, s. 1-4.

60. Akşam, 22 Eylül 1930, No: 4292, s. 1.

61. Mahmut Esat İstifa mektubunda şöyle diyordu:

"Başvekil İsmet Paşa Hz.

Ankarada mecliste ve fırkada faideli ve serbest çalışabileceğimi düşünerek bir kaç defa istifamın kabulü için vuku bulan ricalarını teveccüh ve iltifatı devletleri eseri olarak kabul buyurulmamıştı.

Yeni fırkanın memleketimizde itihaz ettiği ve böyle giderse Türk milleti ve inkılâbı için vahim olabileceği fikrinde bulunduğum son hadiseler ve cereyanlar karşısında bu eski düşüncem daha fazla kuvvetlendi. Bilhassa kanunsuz vaziyet ve hücumlara karşı Vekillik kayıtlarından azade olarak millet ve memleket muvaceshinde mücadeleyi bir mebus vatandaş vazifesi tanımakta bulunduğumdan Adliye Vekâletinden istifamın kabulünü sarsılmaz hürmetlerimle istirham ederim. Gazi inkılâbının hükûmet şefi Büyük İsmet Paşanın yüksek reisliğinde çalıştığım seneler hayatımın en şerefli günleriydi efendim hazretleri". Bkz. Akşam, 23 Eylül 1930, No: 4293, s. 1.

62. Bkz. Anadolu, 5 Mayıs 1930, No: 4683, s. 2.

63. Cumhuriyet, 24 Eylül 1930, No: 2293, s. 1.

Mahmut Esat, İsmet Paşaya sunduğu istifa mektubunda SCF ile başlayan çok partili dönemde yaşanan gelişmelerin, acı olayların Türk ulusu ve Türk Devrimi için *vahim* sonuçlar doğurabileceğini öngörmüştü. Hükûmet sorumluluğunu taşımadan bunlara karşı özgürce mücadele edebilmek için de istifasını istemişti. Nitekim, SCF'nin 17 Kasım 1930'da kendi kendini fesh etmesinin ardından çıkan Menemen *kaytaklığı* O'nun öngörüsündeki haklılığını ve toplumun henüz çok partili yaşama hazır olmadığını gösterdi.

Yedi yıllık Cumhuriyet yönetiminde devrimin kök salamadığı, ülkenin ekonomik koşulları nedeni ile toplumsal hoşnutsuzluğun arttığı, buna karşın hükûmetin benimsediği politikaların geniş halk kitlelerince benimsenmediği bir ortamda Mustafa Kemal Paşanın girişim ve çabası ile kurulan SCF, yalnızca yoksul halk kitlelerinin değil devrime karşı çevrelerin de sığındığı saçak altı oldu. Fethi Beyin ve partinin etkin isimlerinin, SCF'nin bir "muvazaa" partisi olmadığını kanıtlamak istercesine etkin bir muhalefet yapmaları, kısa bir süre önce içinden çıktıkları CHP'nin politikalarına sert eleştiriler getirmeleri ve halktan da kendilerini hızla iktidara taşıyabilecek kadar olumlu yanıt bulmaları karşısında CHP de muhalefete karşı takındığı tavır giderek sertleşti. Bu süreçte muhalefete en keskin yanıtlar Mahmut Esat'tan geldi. Mahmut Esat, yalnızca hükûmetine ve bakanlığına yönelik eleştirileri yanıtlamadı. Türkiye'nin kurtuluş ve kuruluşunda partisinin rolünü ortaya koyarak CHP'nin âdeta sözcülüğünü yaptı. Ödün vermez bir devletçi olarak da Fethi Beyin ısrarla üzerinde durduğu ekonomik liberalizme karşı tüm yönleri ile devletçiliği savundu.